

OLIV TA’LIM TIZIMIDA MASOFAVIY TA’LIMNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Madiyev Zikrullo Ziyodxon o’g’li
ADPI pedagogika va psixologiya fakulteti
pedagogika yo’nalishi 102-guruh magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453137>

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida masofaviy ta’limning pedagogik imkoniyatlari, uning zamonaviy ta’lim jarayonidagi o’rni, afzalliklari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda masofaviy ta’lim ta’lim xizmatlarini kengaytirish, o’qitish jarayonini moslashuvchan tashkil etish, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirish hamda individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beruvchi muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo’lmoqda. Maqolada masofaviy ta’limning mohiyati, didaktik asoslari, pedagogik tamoyillari, interaktivlik, individuallashtirish, differensiallash, mustaqil ta’lim, refleksiya va nazorat kabi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, masofaviy ta’limni tashkil etishda elektron platformalar, raqamli resurslar, videodarslar, forumlar, test tizimlari va virtual hamkorlik vositalarining o’rni izohlanadi. Tadqiqot natijasida masofaviy ta’lim oliy ta’lim tizimida ta’lim sifati, qulayligi va qamrovini oshirishga xizmat qilishi, biroq undan samarali foydalanish uchun pedagogik loyihalash, raqamli kompetensiya va motivatsion qo’llab-quvvatlash zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so’zlar : *masofaviy ta’lim, oliy ta’lim, pedagogik imkoniyatlar, raqamli ta’lim, elektron ta’lim, mustaqil ta’lim, interaktivlik, individuallashtirish, ta’lim texnologiyalari, virtual ta’lim muhiti, LMS, onlayn o’qitish*

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi hamda ta’limga bo’lgan ijtimoiy ehtiyojlarning ortib borishi natijasida ta’lim tizimida yangicha shakl va yondashuvlarning qo’llanilishi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimida masofaviy ta’limning joriy etilishi nafaqat texnologik, balki pedagogik jihatdan ham muhim o’zgarishlarni yuzaga keltirdi. Endilikda ta’lim jarayoni auditoriya bilan chegaralanib qolmay, vaqt va makon doirasidan chiqib, talabaning individual ehtiyojlari hamda imkoniyatlariga moslashuvchi shaklga kira boshladi. Masofaviy ta’lim – bu o’qituvchi va ta’lim oluvchi o’rtasidagi pedagogik hamkorlik axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali masofadan turib amalga oshiriladigan ta’lim shaklidir. Ushbu ta’lim shakli zamonaviy universitetlar faoliyatida ta’lim xizmatlarini demokratlashtirish, ommalashtirish va moslashuvchan tashkil etish vositasi sifatida alohida o’rin egallaydi. Ayniqsa, geografik uzoqlik, vaqt tanqisligi, jismoniy imkoniyat cheklolari yoki kasbiy faoliyat bilan bir qatorda ta’lim olish zarurati mavjud bo’lgan holatlarda masofaviy ta’lim samarali yechim bo’lib xizmat qiladi.

Oliy ta’lim tizimida masofaviy ta’limning dolzarbligi bir necha omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, zamonaviy mehnat bozori mustaqil o’rganishga qodir, raqamli vositalardan foydalana oladigan va uzluksiz ta’limga tayyor mutaxassislarni talab etadi. Ikkinchidan, ta’lim tizimining qamrovini oshirish va turli hududlardagi talabalar uchun teng imkoniyat yaratish zarurati masofaviy ta’limni rivojlantirishni taqozo etadi. Uchinchidan, individual o’quv trayektoriyasini yaratish, ta’lim resurslaridan istalgan vaqtda foydalanish va ta’lim jarayonini talabaning sur’atiga moslashtirish kabi imkoniyatlar ushbu shaklning pedagogik salohiyatini oshiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, masofaviy ta’limni faqat texnik vositalar yordamida tashkil etiladigan o’qitish shakli sifatida emas, balki pedagogik jarayonni yangicha tashkil etish modeli sifatida tushunish

lozim. Chunki uning samaradorligi platforma yoki internet sifati bilangina emas, balki o’qitish maqsadlari, metodlari, kommunikatsiya shakllari, nazorat vositalari va ta’lim oluvchining faolligini tashkil etish darajasi bilan belgilanadi. Mazkur maqolada aynan masofaviy ta’limning oliy ta’lim tizimidagi pedagogik imkoniyatlari, uning afzalliklari va qo’llash shartlari yoritiladi.

Masofaviy ta’lim zamonaviy didaktikaning muhim yo’nalishlaridan biri sifatida qaraladi. U ta’lim jarayonini an’anaviy auditoriya shaklidan raqamli va virtual muhitga ko’chirish bilan birga, o’qitish mazmuni, metodlari va natijalariga yangicha yondashuvni ham talab etadi. Pedagogik nuqtai nazardan masofaviy ta’limning asosiy mohiyati shundaki, bunda bilim berish, ko’nikma hosil qilish va kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni o’qituvchi hamda talabaning bevosita bir joyda bo’lishini talab qilmaydi. Biroq masofa pedagogik muloqotning yo’qolishi degani emas, aksincha, bu muloqotning yangi raqamli shakllar orqali qayta tashkil etilishini anglatadi. Masofaviy ta’limning didaktik asoslari bir necha muhim tamoyillarga tayanadi. Birinchi tamoyil – *ta’limning ochiqligi va qulayligi*. Talaba o’quv materiallariga istalgan joyda va istalgan vaqtda murojaat qilishi mumkin. Bu ayniqsa ishlayotgan, oilali yoki uzoq hududlarda yashovchi talabalar uchun muhimdir. Ikkinchi tamoyil – *moslashuvchanlik*. Ta’lim jarayoni qat’iy auditoriya jadvaliga bog’lanmay, turli formatlarda amalga oshiriladi: sinxron, asinxron yoki aralash ko’rinishda. Uchinchi tamoyil – *mustaqillik*. Talaba o’z o’quv faoliyatini rejalashtirish, materiallarni tanlash, qayta ko’rish va topshiriqlarni bajarishda faol subyektaga aylanadi.

Shuningdek, masofaviy ta’limning muhim didaktik jihatlaridan biri – *interaktivlik* hisoblanadi. Virtual platformalar, forumlar, videokonferensiyalar, testlar, chatlar va guruhli topshiriqlar orqali talabalar o’qituvchi hamda o’zaro doimiy muloqotda bo’lishi mumkin. Bu esa masofaviy ta’limni faqat mustaqil o’qish shakli emas, balki hamkorlikka asoslangan pedagogik jarayon sifatida ham ko’rsatadi. Masofaviy ta’lim didaktikasida o’quv materiallarini ishlab chiqish masalasi ham alohida ahamiyatga ega. An’anaviy ma’ruza matnini oddiygina elektron ko’rinishga o’tkazish yetarli emas. O’quv materiali modulli, strukturali, vizual va interaktiv elementlarga boy bo’lishi lozim. Video, audio, infografika, animatsiya, test va amaliy topshiriqlar bilan boyitilgan resurslar talabaning diqqatini saqlash va bilimni mustahkamlashda samaraliroq bo’ladi. Demak, masofaviy ta’limning didaktik bazasi mazmunni qayta loyihalashni ham talab etadi.

Masofaviy ta’limning oliy ta’limdagi eng muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri – *ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish*dir. An’anaviy ta’limda vaqt, joy, auditoriya sig’imi va jismoniy ishtirok bilan bog’liq cheklovlar mavjud bo’lsa, masofaviy ta’lim bu to’siqlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Natijada oliy ta’lim xizmatlaridan ko’proq talabalar foydalanishi mumkin bo’ladi. Ayniqsa, chekka hududlarda istiqomat qiluvchi, sog’lig’i sababli qatnovi qiyin bo’lgan yoki ish bilan band talabalar uchun bu shakl pedagogik va ijtimoiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Ikkinchi muhim imkoniyat – *ta’limni individuallashtirish*. Har bir talabaning o’zlashtirish sur’ati, bilim darajasi, qiziqishi va o’rganish usuli turlicha bo’ladi. Masofaviy ta’lim platformalari bu farqlarni hisobga olish imkonini beradi. Talaba ma’ruzani qayta ko’rishi, materialni bir necha marta o’qishi, qo’shimcha manbalar bilan ishlashi, topshiriqlarni o’z sur’atida bajarishi mumkin. Shu tariqa ta’lim jarayoni “barchaga bir xil” tamoyilidan “har bir talaba uchun mos” tamoyiliga yaqinlashadi. Uchinchi pedagogik imkoniyat – *mustaqil ta’lim ko’nikmalarini rivojlantirish*. Oliy ta’limda mustaqil ta’lim kasbiy shakllanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Masofaviy ta’lim talabani o’z vaqtini rejalashtirishga, o’quv topshiriqlarini belgilangan muddatda bajarishga, elektron resurslar bilan mustaqil ishlashga va o’z bilimni nazorat qilishga o’rgatadi. Bunday ko’nikmalar keyinchalik kasbiy faoliyat va uzluksiz ta’lim jarayonida ham zarur bo’ladi. To’rtinchi imkoniyat – *multimedia va raqamli resurslardan keng foydalanish*. Masofaviy ta’limda ma’lumot faqat matn orqali emas, balki video, audio, grafik, animatsiya, simulyatsiya va interaktiv dasturlar orqali ham beriladi. Bu esa turli tipdagi idrok kanallarini faollashtiradi va o’zlashtirish

samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, murakkab nazariy tushunchalarni vizual ko‘rinishda taqdim etish talaba uchun tushunishni yengillashtiradi. Beshinchi imkoniyat – *muloqot va hamkorlikning yangi shakllarini shakllantirish*. Ba’zan masofaviy ta’lim individual o‘qish sifatida tasavvur qilinadi, ammo zamonaviy platformalar buning aksini ko‘rsatadi. Forumlar, videokonferensiyalar, jamoaviy loyiha ishlari, virtual seminarlar va muhokamalar talabalar o‘rtasida fikr almashish, tajriba bo‘lishish va hamkorlik muhitini yaratadi. Natijada ta’lim oluvchilar nafaqat bilim oladi, balki kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Masofaviy ta’limning muhim pedagogik jihatlaridan biri uning shaxsga yo‘naltirilgan xarakteridir. Zamonaviy pedagogikada ta’lim oluvchining ehtiyoji, qiziqishi, tayyorgarlik darajasi va individual xususiyatlarini hisobga olish asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Masofaviy ta’lim aynan shu talabni amalga oshirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Chunki raqamli ta’lim muhitida turli darajadagi murakkablikdagi materiallar, tanlov asosidagi topshiriqlar, individual maslahatlar va differensial nazorat mexanizmlarini tashkil etish osonroq kechadi. Masofaviy ta’lim shuningdek talabada *o‘zini boshqarish* va *o‘z-o‘zini rivojlantirish* kompetensiyalarini shakllantiradi. Talaba qachon va qanday o‘qishni, qaysi manbalardan foydalanishni, topshiriqni qanday ketma-ketlikda bajarishni mustaqil rejalashtiradi. Bu esa unda mas’uliyat hissini, intizomni va refleksiv yondashuvni rivojlantiradi. O‘z faoliyatini tahlil qila olgan talaba xatolarini anglaydi, ularni tuzatish strategiyasini ishlab chiqadi va o‘z o‘quv trayektoriyasini ongli ravishda quradi.

Masofaviy ta’limning rivojlantiruvchi imkoniyati uning *tanqidiy fikrlash* va *axborot bilan ishlash madaniyatini* shakllantirishida ham namoyon bo‘ladi. Elektron muhitda talaba turli manbalar bilan ishlaydi, ularni solishtiradi, tahlil qiladi, muhim ma’lumotni ajratadi va umumlashtiradi. Bu jarayon axborot oqimi kuchli bo‘lgan zamonaviy jamiyatda nihoyatda dolzarb ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bundan tashqari, masofaviy ta’lim ijodkorlik va tashabbuskorlikni ham qo‘llab-quvvatlaydi. Talabalar taqdimot, videoloyiha, elektron portfoliolar, virtual taqdimotlar, tadqiqot topshiriqlari va jamoaviy onlayn loyihalar orqali o‘z salohiyatini namoyish etadi. Bunday topshiriqlar bilimni qayta hikoya qilishdan ko‘ra, uni amaliyotda qo‘llash va yangi mahsulot yaratishga undaydi. Natijada talabaning kreativ va innovatsion yondashuvi rivojlanadi.

Shu ma’noda masofaviy ta’limning pedagogik salohiyati faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U shaxsning intellektual, axloqiy, kommunikativ va kasbiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Agar ushbu ta’lim shakli to‘g‘ri loyihalansa, talabaning o‘z ustida ishlashi, izlanishi va doimiy takomillashuviga kuchli turtki beradi. Masofaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchining roli an’anaviy darsdagi vazifalardan ma’lum darajada farq qiladi. Agar an’anaviy ta’limda o‘qituvchi asosan bilim beruvchi va nazorat qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo‘lsa, masofaviy ta’limda u ko‘proq *ta’lim jarayonini loyihalovchi*, *yo‘naltiruvchi*, *motivatsiya beruvchi* va *konsultant* vazifasini bajaradi. Chunki bu shaklda talabani doimiy faol tutish, u bilan muntazam aloqa o‘rnatish va mustaqil faoliyatini boshqarish alohida pedagogik yondashuvni talab etadi. Masofaviy ta’limda o‘qituvchi, avvalo, sifatli elektron o‘quv materiallarini ishlab chiqishi lozim. Bunday materiallar aniq maqsadga yo‘naltirilgan, tushunarli, strukturalangan va interaktiv bo‘lishi kerak. O‘qituvchi matn, video, test, topshiriq va qo‘shimcha resurslar o‘rtasida didaktik uyg‘unlikni ta’minlashi zarur. Shu bilan birga, topshiriqlarni oddiy ko‘chirishga emas, balki tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va amaliy qo‘llashga yo‘naltirishi lozim.

Ikkinchi muhim vazifa – *muloqotni tashkil etish*. Masofaviy ta’limda talabalar o‘zini yolg‘iz his etmasligi, o‘qituvchi bilan aloqaning uzilmaganini sezishi muhim. Forumlardagi savol-javoblar, videodarslardan keyingi muhokamalar, individual fikr-mulohazalar va tezkor javoblar talabaning ta’limga bo‘lgan qiziqishini saqlashga yordam beradi. Demak, o‘qituvchining kommunikativ faolligi ta’lim sifati bilan bevosita bog‘liq.

Uchinchi jihat – *motivatsion qo‘llab-quvvatlash*. Masofaviy ta’limda ayrim talabalar o‘zini nazorat qilishda qiyinchilikka duch kelishi, topshiriqlarni kechiktirishi yoki qiziqishni yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi rag‘batlantiruvchi izohlar, aniq ko‘rsatmalar, bosqichma-bosqich vazifalar va muntazam monitoring orqali talabalarni faol ushlab turishi kerak.

To‘rtinchi vazifa – *baholash va teskari aloqani samarali tashkil etishdir*. Masofaviy ta’limda baholash faqat yakuniy test bilan cheklanmasligi kerak. Joriy nazorat, o‘z-o‘zini baholash, portfoliolar, onlayn muhokama, amaliy topshiriqlar va loyiha ishlari orqali talabaning rivojlanish dinamikasi kuzatilsa, pedagogik samaradorlik oshadi. Ayniqsa, individual teskari aloqa talabaning kamchiliklarini anglash va rivojlanishiga yordam beradi.

Masofaviy ta’lim katta pedagogik imkoniyatlarga ega bo‘lishiga qaramay, uni amalga oshirish jarayonida muayyan qiyinchiliklar ham uchraydi. Ulardan biri – *raqamli tengsizlik* muammosidir. Barcha talabalar ham bir xil texnik vositalar, barqaror internet yoki qulay o‘quv muhiti bilan ta’minlanmagan bo‘lishi mumkin. Bu holat ta’lim sifati va teng imkoniyat tamoyiliga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Yana bir muammo – *motivatsiyaning pasayishi*. Auditoriya muhitidan uzoqda bo‘lgan ayrim talabalar ta’lim jarayonida sustlashishi, topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarmasligi mumkin. Bu muammoni hal etish uchun ta’lim jarayoni faqat material yuborish bilan emas, balki interaktiv mashg‘ulotlar, muhokamalar, jamoaviy topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi teskari aloqalar bilan boyitilishi kerak.

Shuningdek, *pedagoglarning raqamli kompetensiyasi* ham muhim masala hisoblanadi. Har bir o‘qituvchi ham elektron ta’lim resurslarini yaratish, platformalardan samarali foydalanish yoki onlayn pedagogik muloqotni tashkil etish bo‘yicha yetarli tajribaga ega bo‘lavermaydi. Shu sababli masofaviy ta’limni muvaffaqiyatli joriy etish uchun pedagoglar malakasini oshirish, metodik qo‘llanmalar yaratish va texnik-pedagogik yordam tizimini shakllantirish zarur. Bundan tashqari, *nazorat va akademik halollik* masalasi ham dolzarbdir. Masofadan turib topshiriq bajarishda plagiat, boshqa shaxs yordamidan foydalanish yoki test natijalarining xolisligini ta’minlash qiyinlashishi mumkin. Bunday holatlarning oldini olish uchun topshiriqlarni ijodiy, muammoli va amaliy xarakterda tuzish, og‘zaki himoya elementlarini qo‘shish, portfoliolar va jarayonli baholashdan foydalanish maqsadga muvofiq. Demak, masofaviy ta’limning samaradorligi uning texnik mavjudligigagina emas, balki pedagogik asoslangan tashkil etilishiga bog‘liq. Muammolarni bartaraf etishda tizimli yondashuv, texnologik ta’minot, metodik tayyorgarlik va motivatsion qo‘llab-quvvatlash birgalikda olib borilishi lozim.

XULOSA

Oliy ta’lim tizimida masofaviy ta’limning pedagogik imkoniyatlari nihoyatda keng va ko‘p qirrali hisoblanadi. U ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, o‘quv jarayonini moslashuvchan tashkil etadi, talabaning individual xususiyatlarini hisobga olishga yordam beradi hamda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, masofaviy ta’lim interaktivlik, hamkorlik, multimedia vositalaridan foydalanish, tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati va kreativ yondashuvni shakllantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Masofaviy ta’limning samaradorligi, avvalo, uning didaktik jihatdan to‘g‘ri loyihalanganligiga bog‘liq. Elektron resurslarning sifati, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muntazam aloqa, aniq tashkil etilgan baholash tizimi, motivatsion qo‘llab-quvvatlash va individual yondashuv ushbu shaklning muhim omillari hisoblanadi. Shu sababli masofaviy ta’limni faqat texnologik yangilik sifatida emas, balki zamonaviy pedagogik model sifatida qabul qilish lozim. Bugungi kunda oliy ta’lim oldida turgan vazifalar – ta’lim sifati, qamrovi va samaradorligini oshirish – masofaviy ta’lim imkoniyatlaridan oqilona foydalanishni talab etadi. Agar u ilmiy-metodik asosda tashkil etilsa, masofaviy ta’lim zamonaviy, mustaqil

fikrlovchi, raqamli kompetensiyaga ega va uzluksiz o‘qishga tayyor mutaxassislarni tayyorlashda muhim vositaga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. *Pedagogik texnologiya asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. – Toshkent, 2017.
3. Azizxo‘jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent, 2016.
4. Begimqulov U.Sh. *Ta’limda axborot texnologiyalarini joriy etish masalalari*. – Toshkent, 2019.
5. Muslimov N.A. *Kasbiy ta’lim texnologiyalari*. – Toshkent, 2018.
6. Polat E.S. *Distansionnoye obucheniye: teoriya i praktika*. – Moskva, 2004
7. Khutorskoy A.V. *Zamonaviy didaktika*. – Moskva, 2017.
8. Anderson T. *The Theory and Practice of Online Learning*. – Athabasca University Press, 2008.
9. Moore M., Kearsley G. *Distance Education: A Systems View of Online Learning*. – Boston, 2012.
10. Holmberg B. *Theory and Practice of Distance Education*. – London, 2005.